

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»

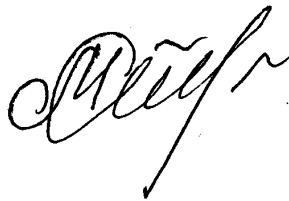
ЛОБАЧУК ІННА МИКОЛАЇВНА

УДК 373.3/.5.016:502/504(430)(043.3)

**ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА УЧНІВ
ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ У НІМЕЧЧИНІ**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Переяслав-Хмельницький – 2013

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор
БУЛДА Анатолій Андрійович,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова,
завідувач кафедри методики викладання
соціально-гуманітарних дисциплін.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
ПЛАХОТНИК Ольга Василівна,
Київський національний університет
імені Т.Шевченка,
завідувач кафедри педагогіки;

кандидат педагогічних наук, старший
науковий співробітник
ПУСТОВІТ Наталія Афанасіївна,
Інститут проблем виховання НАПН України,
завідувач лабораторії екологічного виховання.

Захист відбудеться «11» жовтня 2013 року о 13.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 27.053.03 у ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» за адресою: 08401, Київська обл., м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30, зал В.О. Сухомлинського.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (08401, Київська обл., м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30).

Автореферат розісланий «10» вересня 2013 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.П. Онищенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На сучасному етапі екологічна освіта є одним з найважливіших напрямів забезпечення сталого соціально-економічного розвитку держави, метою якої є виховання внутрішньої культури особистості, становлення її активної громадської позиції, формування прагнення до захисту навколишнього середовища. Наприкінці ХХ ст. людство опинилося у надзвичайно важкій ситуації: стало очевидним, що парадигма суспільного розвитку, яка була панівною протягом останніх століть, в основі якої було споживацьке, безвідповідальне ставлення до природи і ресурсів, себе вичерпала. Стало зрозумілим, що життєдіяльність людини, людства входить у протиріччя із фундаментальними засадами існування біосфери як цілісності і породжує нові глобальні проблеми, що ставлять під сумнів подальше існування людини.

Необхідність якнайшвидшого подолання гострої ресурсно-екологічної кризи, всебічного оздоровлення навколишнього середовища, усунення причин екологічних катастроф обумовили визнання домінантною ідеологією функціонування земної цивілізації у ХХІ ст. концепцію сталого розвитку, спрямовану на забезпечення збалансованого вирішення соціально-економічних завдань, збереження сприятливого стану навколишнього середовища і природно-ресурсного потенціалу з метою задоволення життєвих потреб нинішнього і майбутніх поколінь.

Одним із основних засобів реалізації ідей сталого розвитку держави є екологічна освіта, зміст якої має ґрунтуватися на стратегічних цілях українського державотворення з урахуванням реалій сьогодення, тенденцій розвитку світового співтовариства, місця і ролі України в Європі та світі.

У Концепції екологічної освіти в Україні визначено активізацію ролі кожної окремої людини в суспільстві, забезпечення її прав і свобод, збереження навколишнього природного середовища для наступних поколінь, формування умов для відновлення біосфери й гармонізації розвитку людини в природі.

Визнання пріоритетного місця екологічної освіти як найважливішого чинника в вирішенні екологічних проблем, її випереджаючої ролі у формуванні нової екоцентричної свідомості знайшло відображення в нормативних документах як міжнародного, так і національного рівнів: рішеннях Міжнародної конференції з довілля охорони в Стокгольмі (1972), Міжурядової конференції Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури (ЮНЕСКО) в галузі довілля в Тбілісі (1977), Міжнародного конгресу (програма ООН з навколишнього середовища) (ЮНЕП і ЮНЕСКО) «Освіта і підготовка кадрів в області довілля» в Москві (1987), на конференції ООН з питань навколишнього середовища і розвитку в м. Ріо-де-Жанейро (1992), саміті зі стійкого розвитку в Йоханнесбурзі (2002). Розробка загальних міжнародних стратегій, координація зусиль різних країн у сфері екологічної освіти і охорони природи здійснюється на рівні Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), яка вважає своїм стратегічним завданням створення «глобальної мережі екологічної освіти», її інтеграцію із загальною освітою, виховну роботу з

населенням з формування екологічної культури.

Аналіз досліджень з проблеми формування екологічної освіти засвідчує її поліаспектність та різновекторність. Необхідність вироблення комплексної стратегії виживання людства шляхом реалізації ідеї сталості суспільства відстоювали у своїх роботах вітчизняні вчені Е. Гірусов, В. Данилов-Данильян, М. Дробнохід, М. Кисельов, В. Крисаченко, А. Урсул, Г. Ягодін та ін.

Концептуальні положення екологізації освіти через зміст окремих навчальних предметів уточнювались в Україні Л. Іщенко, Н. Лисенко, І. Мельник, З. Плохій, Н. Пустовіт, Г. Пустовітом, Л. Різник, Д. Струнніковою, Г. Тарасенко, Л. Шаповал та ін. Наукові підходи до визначення мети, змісту, завдань екологічної освіти і виховання в сучасних українських реаліях представлені в дослідженнях А. Захлебного, І. Зверєва, І. Суравегіної та ін. Характеристику форм і методів екологічного виховання знаходимо в працях Н. Городецької, Н. Добрецової, А. Миронова, А. Меремінського, А. Курія, Т. Руснак та ін.

Науково-педагогічне осмислення методологічних і концептуальних підходів до екологічної освіти обумовило необхідність вивчення та використання світового досвіду щодо розробки теоретико-практичних засад формування екологічних знань у школярів різних вікових груп. Дослідженню системи екологічної освіти в Німеччині, провідним принципом політичної діяльності якої на національному, європейському й міжнародному рівні визначено реалізацію стратегії стійкого розвитку, присвячено роботи російських науковців М. Кузменок, Л. Писаревої, О. Піскунова, О. Шульженко та ін. Окремі аспекти системи екологічної освіти Німеччини на дисертаційному рівні розкрито вітчизняними дослідниками В. Ломакович (аналіз екологічної освіти учнів навчальних закладів середнього ступеня в Німеччині) та І. Рудковською (еколого-естетичне виховання школярів Німеччини у другій половині ХХ ст.).

Німецькі науковці давно вивчають проблеми екологічної освіти, досліджуючи її розвиток в закладах загальної середньої освіти, про що свідчить численна наукова, методична, педагогічна та філософська література. Гуманістичному аспекту виховання засобами природи в останнє десятиліття присвячено багато педагогічних досліджень. У роботах Б. Глейзера, Х. Шуберта, Г. Ялиця розглядаються проблеми зростання екологічної свідомості в гуманітарній сфері. Німецькі вчені Д. Большо, Г. Бубольц, Г. Олейфельд, Е. Шмакке розглядають цю проблему не тільки в природничонауковому, але й у соціальному плані.

Проблема дослідження полягає в існуючому протиріччі між необхідністю вивчення проблеми екологічної освіти в країнах постсоціалістичного табору з метою запозичення позитивної частини їхнього досвіду в систему освіти України та відсутністю системних досліджень із цього питання.

Таким чином, актуальність теми, відсутність системного дослідження специфіки шкільної та позашкільної екологічної освіти Німеччини, значущість позитивного педагогічного досвіду для розвитку вітчизняної

екологічної освіти зумовили вибір теми дисертаційного дослідження «**Екологічна освіта учнів загальноосвітніх закладів у Німеччині**».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є складовою наукової теми кафедри методики викладання соціально-гуманітарних дисциплін Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова «Вдосконалення змісту та методики реалізації інноваційних технологій в навчальному процесі» (протокол № 1 від 28.08.2007 р.).

Тему дисертації затверджено вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 7 від 18.02.2010 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук України (протокол № 4 від 25.05.2010 р.).

Мета дослідження: вивчити й узагальнити системний педагогічний досвід екологічної освіти учнів у школах Німеччини та обґрунтувати доцільність його застосування у вітчизняній школі.

Задачі дослідження:

1. Дослідити генезу становлення та етапи розвитку екологічної освіти в Німеччині.

2. З'ясувати тенденції екологізації змісту навчальних програм загальноосвітніх шкіл Німеччини.

3. Охарактеризувати провідні форми екологічної освіти Німеччини у системі шкільного та позашкільного навчання.

4. Виокремити ідеї позитивного досвіду екологічної освіти школярів Німеччини та виявити можливості їх впровадження в освітньо-виховному просторі України.

Об'єкт дослідження – навчально-виховний процес у середніх загальноосвітніх закладах Німеччини.

Предмет дослідження – зміст, форми, і методи шкільної і позашкільної екологічної освіти учнів у загальноосвітніх закладах Німеччини.

Методи дослідження: теоретичні: аналіз філософської, педагогічної, екологічної, соціологічної літератури з проблеми дослідження з метою вивчення та узагальнення педагогічного досвіду, порівняльний аналіз навчальних програм, підручників, законів з охорони довкілля та нормативно-методичної документації з метою виявлення специфіки управління шкільною екологічною освітою Німеччини та особливостей відбору і структурування змісту екологічних матеріалів, осмислення і узагальнення наукових підходів до екологічної освіти в Німеччині – для визначення понятійного апарату дослідження, формування теоретичних положень і висновків; ретроспективний - для дослідження генези екологічної освіти учнів у школах Німеччини; компаративний – для зіставлення й порівняння вітчизняного та німецького досвіду з досліджуваної проблеми.

Джерельна база дослідження. При написанні дисертації була використана історична та довідкова література щодо генезису екологічної освіти; відчизняні й зарубіжні державні та освітні документи з питань екологічної політики та освіти в Німеччині («Екологічні програми

федерального правління» (1971), Висновок експертної ради з питань навколишнього середовища «Про зв'язок екологічної політики і екологічного виховання» (1978), Рекомендації конференції міністрів культури (КМК) «Навколишнє середовище і освіта» (1980), «Робоча програма з екологічного виховання» Федерального міністерства науки і освіти (1987), постанова Федерально-земельної комісії з планування освіти і розвитку досліджень «Про введення питань охорони навколишнього середовища в зміст освіти» (1987)); постанови, документи форумів, конференцій, семінарів міжнародного, національного та регіонального рівнів з питань охорони навколишнього середовища, екологічної освіти і виховання («Екологічне виховання в школі» (Umwelterziehung in der Schule) та «Про екологічне виховання в школі» (über Umwelterziehung in der Schule)); навчальні плани, програми, шкільні підручники, навчально-методичні розробки і посібники для вчителів та методичні вказівки щодо екологічної освіти школярів Німеччини; монографії та дисертаційні дослідження з теорії та практики відчизняних і зарубіжних авторів педагогічного, історичного, філософського та природоохоронного спрямування; фахові педагогічні видання України, Росії та близького зарубіжжя; інформаційні документи електронних банків даних міжнародних організацій, рекомендаційно-методичні матеріали ЮНЕСКО з проблем впровадження екологічного виховання, інформаційні ресурси мережі Інтернет тощо.

Фактичний матеріал отримано в результаті аналізу науково-педагогічних матеріалів ЦНБ НАН України імені В. Вернадського, державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського, Німецької національної бібліотеки м. Берліна, Баварської державної бібліотеки.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з середини ХХ ст. до поч. ХХІ ст. *Нижня межа* співпадає з етапом започаткування науково-теоретичних основ екологічної освіти в Німеччині. *Верхня межа* збігається із періодом соціоекономічних та політичних змін у суспільстві, що призвели до переосмислення загальнолюдських цінностей і усвідомлення необхідності екологізації змісту загальної освіти.

З метою логічного структурування етапів розвитку екологічної освіти в Німеччині, визначення особливостей її сучасного стану в загальноосвітніх закладах проведено ретроспективний аналіз проблеми з середини ХІХ ст.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

- *вперше* здійснено комплексне дослідження екологічної освіти учнів у загальноосвітніх закладах Німеччини в єдності цілей (виховати екологічно свідому особистість), завдань (формування понять та засвоєння знань про довкілля, набуття навичок екологічно свідомої поведінки на захист природи), принципів (міждисциплінарність, безперервність, комплексність), змісту та організаційних форм їх реалізації; на основі вивчення суспільно-політичних передумов, методологічних засад (підходів, принципів, змісту, форм та методів здійснення екологічної освіти), навчально-методичного забезпечення (навчальних програм та планів, підручників) визначено та обґрунтовано основні етапи екологічної освіти в школах Німеччини (*I етап (кінець 60-х –*

поч. 70-х рр. ХХ ст.); II етап (кінець 70-х – 80-ті рр. ХХ ст.); III етап (90-ті рр. ХХ ст.).

- *уточнено і розширено зміст понять «культура», «екологічна культура», «екологічне виховання», «екологізація освіти», «екологічна свідомість», які виступають концептуальною основою екологічної освіти учнів загальноосвітньої школи;*

- *подальшого розвитку набули положення структурно-функціонального, аксіологічного, особистісно-діяльнісного підходів до аналізу науково-методичного забезпечення екологізації змісту загальношкільної освіти Німеччини.*

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці та впровадженні спецкурсу «Екологічна освіта молоді в умовах європейської глобалізації». Сформульовані положення й висновки відтворюють цілісну картину становлення й розвитку екологічної освіти учнів загальноосвітніх закладів Німеччини, її етапів, принципів, змісту, форм та методів, що дає нові матеріали для осягнення її закономірностей як системи, яка розвивається, що, в свою чергу, буде корисним для розвитку системи екологічної освіти в загальноосвітніх навчальних закладах.

Результати дослідження можуть бути використані в загальноосвітніх навчальних закладах при налагодженні партнерської взаємодії з реалізації програм та проектів екологічного спрямування, з метою вдосконалення та розширення екологічної складової шкільних програм з урахуванням досвіду Німеччини. Джерельна база дисертації та використана термінологія будуть корисними дослідникам, які займаються науково-пошуковою діяльністю в галузі теорії та історії педагогіки, філософії освіти, порівняльної педагогіки.

Результати дослідження впроваджено в навчально-виховний процес Державного морського університету імені Ф.Ф. Ушакова (довідка № 253/к від 12.11.2012 р.), Київської загальноосвітньої школи №278 (довідка № 468 від 18.12.2012 р.), Ялтинської загальноосвітньої школи I-III ступенів №10 (довідка № 205/161 від 24.12.2012 р.), Вінницького національного технічного університету (довідка № 15-17 від 13.02.2013 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дослідження доповідалися та обговорювалися на наукових конференціях різного рівня: *міжнародних* – «Формирование экологической компетентности и ответственности учеников старших классов» (Липецьк, 2010); «Экологическое воспитание как социально-педагогическая проблема» (Липецьк, 2011); «Реализация экологического образования в учебно-воспитательном процессе в школах ФРГ» (Липецьк, 2011); *всеукраїнських* – «Соціально-екологічна відповідальність: суть та структура» (Полтава, 2009); «Стратегія та зміст екологічної освіти» (Полтава, 2011).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження висвітлено у 12 наукових працях, із них 6 статей у наукових фахових виданнях, 1 – у зарубіжному науковому виданні, 5 тез у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних

джерел (392 найменування, з них 138 – іноземними мовами), 4 додатків на 28 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 242 сторінки. Основний зміст роботи викладено на 174 сторінках. Дисертація містить 1 таблицю та 1 рисунок на 2 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, визначено її об'єкт, предмет, мету, задачі, методи; окреслено хронологічні межі дослідження, його джерельну базу; розкрито наукову новизну й практичну цінність наукових пошуків; наведено шляхи апробації та впровадження результатів дослідження.

У першому розділі – **«Теоретичні засади та соціокультурні передумови становлення та розвитку екологічної освіти учнів загальноосвітніх закладів Німеччини»** – охарактеризовано сутність екологічної освіти як складової соціально-екологічної проблеми; визначено понятійно-категоріальний апарат дослідження; досліджено нормативно-правові підстави здійснення екологічної освіти в школах Німеччини; окреслено етапи та основні тенденції становлення екологічної освіти Німеччини.

Піддані ретельному аналізу психолого-педагогічні дослідження М. Васильєвої, О. Донецької, Ю. Коваленко, М. Кольчугіної, Л. Писаревої, О. Піскунова, О. Шульженко, Т. Яркіної, німецьких філософів (І. Канта, Г. Гегеля, Ф. Шиллера) та вчених Д. Большо, Г. Бубольца, Г. Ойлефельда, Е. Шмакке, які дозволили визначити концептуальні підходи до визначення сутності понять «культура», «екологічна культура», «екологічна освіта». Німецькі вчені (Д. Большо, Г. Бубольц, Г. Ойлефельд, Е. Шмакке), як і вчені багатьох розвинених країн світу, основну причину погіршення якості навколишнього середовища вбачають у недооцінці екологічного виховання в екологічній освіті учнів.

Аналіз вітчизняної і німецької філософської та педагогічної літератури з проблеми дослідження дозволив з'ясувати концептуальні підходи до визначення сутності понять «культура» (*виховання, утворення, розвиток, шанування, специфічний спосіб організації і розвитку людської життєдіяльності, представлений у продуктах матеріальної і духовної праці; у системі соціальних норм і установок; у духовних цінностях; у сукупності відносин людей до природи, між собою і до самих себе*), «екологічна культура» (*тип життєдіяльності людини, що успадковується, та її взаємовідносин з навколишнім середовищем, що сприяють здоровому способу життя, стійкому соціально-економічному розвитку, екологічній безпеці країни і кожної людини*), «екологічна освіта». Розуміння науковцями обох країн феномену «екологічна освіта» зводиться до визначення її засобом розвитку екологічної культури особистості, яка, в свою чергу, є показником свідомого, відповідального ставлення до природи і характеризується:

– готовністю особистості до грамотної екологічної поведінки і діяльності у навколишньому середовищі, у відповідності з мораллю і нормами права в суспільстві;

– здатністю особистості здійснювати науково обґрунтовані екологічні дії і займати активну життєву позицію, виявляти нетерпимість до безвідповідального

ставлення до природи.

Аналіз екологічно спрямованих поглядів видатних представників німецької педагогіки (Р. Бремер, Г. Бубольц, Й. Фішер, Г. Вінтер) засвідчив, що екологічна освіта має сприяти на вирішення таких завдань: засвоєння основних ідей, понять, уявлень і наукових фактів; розуміння багатосторонньої цінності природи; осмислення еколого-етнічної цілісності нації; оволодіння прикладними знаннями, вміннями і навичками природокористування, свідоме дотримання норм поведінки у природі та ін.

З'ясовано, що важливим періодом становлення екологічної освіти в Німеччині є 1960 – 1990-ті рр., які характеризувалися складністю еколого-економічної ситуації в країні в умовах дефіциту природних ресурсів та активізацією громадського руху за охорону навколишнього середовища.

Розвиток екологічної освіти в Німеччині у цей період умовно можна розділити на три етапи.

Перший етап (кінець 60-х – поч. 70-х рр. XX ст.) був означений, з одного боку, складною політичною та еколого-економічною ситуацією в країні, а з іншого – висуванням прогресивних ідей у галузі екологічної освіти як на міжнародному, так і на національному рівнях, проникненням екологічних ідей у всі сфери суспільного життя і, зрештою, – початком активного формування системи екологічної освіти, одним із завдань якої було визначено розробку стратегії непрагматичної взаємодії людини з природою, формування «екологічної особистості».

На *другому етапі (кін. 70-х – 80-ті рр. XX ст.)* – неабиякого розмаху набули суспільні рухи за охорону навколишнього середовища. Німеччина стала активним учасником екологічних форумів і конференцій, членом різноманітних міжнародних організацій з охорони природи й екологічної освіти. У шкільній освіті було започатковано екологізацію змісту навчальних предметів, упровадження проектно-орієнтованих форм роботи, розвиток різноманітних форм позашкільної екологічної освіти.

Третій етап розпочався з 90-х років XX ст. з утвердження загальноєвропейських стандартів розвитку екологічної освітньої політики з урахуванням принципів сталого розвитку суспільства.

Проведений аналіз соціокультурних передумов розвитку екологічної освіти в Німеччині, а саме: поява й усвідомлення глобальних проблем людства та актуалізація питання збереження природи і людини, активізація громадських природозахисних ініціатив, розробка ряду державних програм (законопроектів) зі збереження навколишнього середовища та екологізації змісту навчальних предметів, розвиток міжнародної екологозахисної політики та ін., засвідчив, що визнання пріоритетності принципу особистісної участі громадян в екологічній освіті, відкритість системи освіти до проблем навколишнього середовища значною мірою обумовили трансформацію мети екологічної освіти. Так, якщо на початку 70-х років XX ст. мета екологічної освіти розумілася здебільшого як екологічне просвітництво, то з початку 90-х років XX ст. на перший план висувається ідея формування відповідального ставлення до природи, розвитку екологічної свідомості у рамках нової еколого-гуманістичної парадигми.

З'ясовано, що у другій половині ХХ ст. провідні еколого-педагогічні концепції Німеччини (педагогіка в сфері навколишнього середовища та природи, екопедагогіка, натурпедагогіка, концепція проблемно-діяльнісного навчання та ін.) характеризувалися розмаїттям підходів (діяльнісний, проблемний) у постановці цілей, завдань, визначенні основних принципів (неперервності, міжпредметності, цілісності) екологічної освіти. Зокрема, концепція «Педагогіка в сфері навколишнього середовища та природи» (Umwelt - und Natur Padagogik) (В. Беєр і Г. Хаан) утверджувала необхідність забезпечення цілісності сприйняття природи, відкриття шляху до нового світосприйняття особистості, визначення її пріоритетної ролі та поведінки в навколишньому середовищі, спрямування на практичне партнерство всього живого. Концепція актуалізувала також необхідність усвідомлення причин екологічної катастрофи і відповідної переорієнтації мислення і поведінки людини.

На побудову змісту екологічної освіти в школах ФРН у досліджуваний період значною мірою вплинула концепція «Екологічного виховання» (розроблена групою вчених під керівництвом Г. Ойлефельда), яка передбачала: формування індивідуальної та колективної екологічної свідомості; отримання знань у процесі вивчення основ екології і різносторонньої практичної роботи в сфері охорони навколишнього середовища свого регіону; формування особистісної позиції шляхом розвитку ціннісних уявлень, орієнтованих на навколишнє природне середовище, стимулювання відповідальності і мотивації до активних дій з покращення стану навколишнього середовища; набуття досвіду в практичній діяльності, спрямованій на усвідомлення екологічних проблем та пошук шляхів їх подолання.

Організацію такого процесу навчання, об'єктом розгляду якого виступають не тільки екологічні проблеми, а й усе розмаїття навколишнього світу, передбачала концепція «екологічного навчання» (С. Фрайнет). При цьому навчання мало бути пов'язаним із життям і мати за основу практичну діяльність людини.

З 1985 р. на основі різних дисциплін – педагогіки, антропології, психології і соціології – почала розвиватися концепція «Екологічна педагогіка» (Ökopadagogik). Її представники (В. Беєр (W. Beer), Х. Кессел (H. Kessel), Г. де Хаан (G. de Haan), Х. Фіткау (H. Fietkau) і Х. Мікелскіс (H. Mikelskis) критично ставилися до традиційної екологічної освіти школярів і головним своїм завданням бачили заперечення промислової цивілізації з її прагматично технологічним ставленням до природи. Натомість пропонували впроваджувати «природне навчання», під яким мали на увазі вільний навчальний процес, організований як діяльність практичних груп.

«Натурпедагогіка» (Naturpadagogik) як альтернативна концепція екологічного виховання, орієнтована на виховання і навчання у природі через спілкування з нею, мала на меті виховання в учнів любов до природи, розуміння ними цілісності всього живого, формування емоційно чуттєвого

сприйняття навколишнього природного середовища.

Неабиякої популярності з огляду на активність громадських рухів у Німеччині в означений період набула суспільно орієнтована педагогіка (Х. Ханзен (H. Hansen), Ф. Паузеванг (F. Pausewang), Х. Мозер (H. Moser) (Gesellschaftsorientierte Padagogik), провідною метою якої було формування громадської відповідальності за стан навколишнього середовища свого регіону. Згідно з концептуальними засадами суспільно-орієнтованої педагогіки, необхідною умовою ефективної реалізації екологічної освіти виступала добре налагоджена співпраця школи з державними та суспільними організаціями, що дозволяло будувати процес навчання в умовах, наближених до повсякденного життя і сприяло глибокому розумінню ними необхідності дбайливого ставлення до природи та усвідомленню таких пріоритетних цінностей, як чисте повітря, вода, продукти харчування, незруйновані природні ландшафти тощо.

Дослідження засвідчило, що важливими чинниками удосконалення шкільної екологічної освіти у Німеччині в досліджуваний період були: розвиток громадянського суспільства, активна природоохоронна позиція населення, високий рівень інформатизації, відкритості та громадянської самосвідомості.

У процесі наукового пошуку з'ясовано, що реформування системи екологічної освіти Німеччини у 60-90-х рр. ХХ ст. обумовило зміну її цілей, задач, концептуальних засад і, як наслідок, – появу нових концепцій екологічного навчання і виховання та стимулювало подальший пошук шляхів екологізації змісту шкільної освіти.

У другому розділі – **«Організаційно-методичні аспекти реалізації екологічної освіти в школах Німеччини»** – визначено провідні принципи модернізації змісту екологічної освіти, проаналізовано екологічну складову змісту освіти у нормативних освітніх документах федеральних земель Німеччини, з'ясовано специфіку впровадження проектної форми організації екологічної освіти та визначено особливості взаємодії державних, громадських та освітніх установ у реалізації завдань екологічної освіти в роботі позашкільних навчальних закладів Німеччини.

Комплексний аналіз праць Е. Бехера, М. Вагенштайна, Е. Гайслера, Г. Шейерлема та Е. Шайбнер дозволив зробити висновок про те, що модернізація екологічної складової змісту освіти у загальноосвітніх школах Німеччини у другій половині ХХ століття здійснювалася на основі принципів безперервності, міждисциплінарності, взаємозв'язку глобального, національного і локального підходу до аналізу екологічних проблем і шляхів їх вирішення, принципу спірального та екземплярного способу побудови змісту шкільної освіти, які реалізовувалися на засадах проблемно-орієнтованого підходу до навчання та сприяли інтегруванню знань про природу, екологію, економіку в площину соціо-політичних та культурних умов.

Характерною особливістю екологічної освіти в Німеччині є її міжпредметний синтетичний характер. Зазначено, що знання про екологію довкілля та екологію людини не виокремлюються в Німеччині у спеціальні

навчальні курси, а інтегруються у змісті природничонаукових і гуманітарних предметів. Проте, як засвідчило дослідження, можливості здійснення екологічної освіти в процесі вивчення різних дисциплін неоднакові. Вони визначаються специфікою завдань і змістом предмета.

На основі аналізу специфіки формування екологічної складової змісту освіти на прикладі чотирьох федеральних земель (Баварія, Гамбург, Баден-Вюртемберг, Бранденбург) з'ясовано, що більш сприятливі умови для реалізації ідеологічних, наукових, морально-естетичних, особистісно-світоглядних та практичних аспектів екологічної освіти склалися в шкільному курсі природничих дисциплін (фізика, біологія, географія). Розкриття у їх вивченні провідних ідей екологічної освіти (розвиток і цілісність природи, змін природи в процесі праці, навколишнє середовище та здоров'я людини) спрямоване на формування у школярів розуміння цілісності природи Землі, єдності її процесів, природного зв'язку людини з нею, а також того, що будь-яка господарська діяльність людини в природі повинні бути узгодженими з її законами.

Дослідженням доведено, що екологічна тематика у змісті навчальних програм предметів природничонаукового циклу у чотирьох федеральних землях представлена рівномірно в єдиній концептуальній моделі. Зокрема, «Освітніми стандартами для предмета «Географія» визначено необхідність об'єднання в загальну структуру природи, екології, економіки, а також соціополітичних та культурних умов для того, щоб всебічно охопити взаємодію факторів і процесів, які впливають на навколишнє середовище. У документі зазначається, що предмет «Географія» має допомогти школярам усвідомити, що Земля – це життєва основа, яка не примножується сама по собі та потребує відповідального до себе ставлення.

Екологізація шкільного курсу фізики визначила необхідність організації вивчення фізики як науки про природу через площину енергетичного (раціональне використання природних ресурсів) та природоохоронного (запобігання порушенням цілісності природи внаслідок антропогенного впливу та відновлення природної рівноваги) аспектів.

Екологізація змісту курсу біології, в свою чергу, сприяє усвідомленню школярами того факту, що збереження біосфери – необхідна умова не тільки існування, але й розвитку людства. Відповідно біологічна освіта в Німеччині спрямовується на формування у підростаючого покоління розуміння життя як найбільшої цінності, формування екологічної свідомості, відповідального ставлення до природи, частиною якого є людина.

Для реалізації екологічного підходу до вивчення шкільного курсу хімії розроблено програми, основну увагу в яких зосереджено на тих явищах, які викликають серйозну стурбованість за стан природного середовища і майбутнє цивілізації. До таких явищ віднесено глобальне потепління, виснаження стратосферного озонового шару, кислотні дощі, накопичення в ґрунті токсичних важких металів та пестицидів, забруднення великих територій радіонуклідами, виснаження природних ресурсів планети тощо.

В умовах екологізації освіти увага німецьких дидактів другої половини ХХ ст. (Е. Бехер, Е. Шайбнер) концентрувалася на розробці ідеї проблемно-

орієнтованого підходу до навчання, в контексті якої значно зросла роль експерименту, який став провідним методом вивчення навколишнього середовища, формування та вдосконалення знань в області хімії, фізики, екології та охорони природи. Проблемно-орієнтоване вивчення природничо-наукових дисциплін сприяло активізації розумової діяльності учнів, розвитку у них творчого мислення, формуванню наукового світогляду, усвідомленню значущості проблеми збереження навколишнього світу і власного здоров'я.

У цілому, шкільний курс природничо-наукових дисциплін допомагає учням усвідомити значення природи для суспільства, зрозуміти, що природа - основне джерело задоволення життєвих і духовних потреб людини, осмислити необхідність відповідального ставлення до неї.

Проведений аналіз екологічної складової навчальних програм предметів гуманітарного циклу (історія, політологія, релігія, іноземна мова) засвідчив її спрямованість на ознайомлення учнів із конституційними правами й обов'язками громадянина і тим самим підготовку до участі у вирішенні природоохоронних завдань; усвідомлення взаємозв'язку екологічного, економічного й суспільного впливів на стан навколишнього світу; усвідомлення того факту, що збереження різноманіття живих істот і ландшафту необхідне не тільки для забезпечення природного функціонування, але і для духовного розвитку й існування тощо.

Порівняльний аналіз екологічної тематики в навчальних програмах предметів природничонаукового і гуманітарного циклів засвідчив, що в останніх вона представлена значно вужче. При цьому доведено, що комплексному вивченню навколишнього світу у рамках шкільного навчання сприяє взаємодоповнюваність різних аспектів екологізації навчальних програм гуманітарних і природничонаукових дисциплін.

Дослідження особливостей екологічної складової змісту освіти обумовило необхідність звернення до аналізу навчальних підручників, які є найважливішим елементом цілісної освітньої системи, провідним джерелом знань учнів. На основі аналізу праць В. Беспалько, І. Лернера, В. Онищука, М. Скаткіна (розробка теорії підручника), К. Гуза (розробка теоретичних і методичних основ формування цілісності знань про природу в учнів загальноосвітньої школи), С. Коберніка, І. Коваленко і А. Ляшенко (створення підручників з природничих дисциплін) та ін. доведено, що побудова підручника як змістової моделі процесу навчання є однією з пріоритетних вимог-тенденцій щодо його створення. Для учнів він має стати засобом організації діяльності, який забезпечує повноцінне засвоєння матеріалу.

Провідні українські й німецькі вчені підтримують ідею впровадження особистісно зорієнтованих підручників, характерною ознакою яких є структурування навчального матеріалу за проблемним принципом та широке використання інноваційних методів і форм роботи, спрямованих на практичне застосування здобутих знань. З метою активізації пізнавальної активності та оптимального поєднання репродуктивного і творчого навчання учнів особистісно зорієнтовані підручники мають бути розраховані на

комплексне використання, тобто, разом з практикумами, робочими зошитами, атласами, посібниками тестових завдань.

З'ясовано, що підручники та дидактичні посібники, якими користуються учні основної школи в Німеччині, висвітлюючи програмний та надпрограмний екологічний матеріал, орієнтуючи учнів на самостійну дослідницьку діяльність, забезпечують формування у них цілісних екологічних знань, розвиток екологічної свідомості, готовність визначати, розуміти й оптимально вирішувати екологічні та соціально-економічні проблеми на основі наукових знань процесів розвитку біосфери й загальнолюдського досвіду.

У роботі доведено, що модернізація змісту екологічних знань обумовила й перегляд існуючих форм та методів його реалізації. З'ясовано, що у другій половині ХХ ст. у Німеччині (а на поч. ХХІ ст. і в Україні) серед інших форм організації екологічної освіти у середній школі почали переважати проекти, теоретико-методичні засади яких були розроблені відомимим німецькими ученими К. Фраєм, А. Флітнером. Реалізовані в досліджуваний період проекти («Fifti-Fifti» зі скорочення витрачання енергії і води; «Keep Energy in Mind – KeiM» («Думай про енергію»), «Екологічний аудит» та ін.) дозволяли вибудовувати систему взаємин людини і природи як систему «природа-суспільство-економіка» і розглядати школу як певне «екогосподарство», майданчик для реалізації екологічних знань. Процес навчання по проектному методу сприяє подоланню ізоляваності школи від громадського життя, підвищує інтерес до процесу навчання, виховує індивідуальну відповідальність. При цьому освіта набувала не репродуктивного, а в більшій мірі процесуального характеру: здобуваючи знання учень проходив шлях від формування власної самостійності, самовизначення по відношенню до природи до набуття конкретних практичних навичок. Безпосередньо в навчальному процесі простежувалася чітка орієнтація на підготовку учнів до вирішення в майбутньому конкретних локальних еколого-значущих завдань.

Доведено, що впровадження елементів проектного методу в екологічну освіту є ефективним і необхідним, оскільки метод проектів, за висновками німецьких педагогів, найбільш повно відповідає цілям еколого-педагогічних концепцій і визначає подальший розвиток екологічної освіти як міждисциплінарної галузі знань, що ґрунтується на різноманітних колективних формах роботи.

Проаналізований наявний досвід реалізації спільних українсько-німецьких екологічних проектів актуалізував перспективність впровадження досвіду організації екологічної освіти Німеччини в Україну (пілотний проект «Енергоефективність у будинках»).

З'ясовано, що важливу роль в організації екологічної освіти в Німеччині відіграє позашкільна робота, зміст та форми якої залежали від особливостей розвитку подій політичного життя країни. Так, енергетична криза у другій половині ХХ ст. (середина 70-х рр.) та погіршення стану екології стали основними причинами виникнення руху громадських ініціатив, які організовували й брали активну участь у виступах проти

впровадження шкідливих для довкілля економічних проектів та стали базою для екологічного руху. У 1979 р. у ФРН була створена Партія зелених (Die Grünen), ключовим гаслом якої є довготривалий розвиток. Під тиском «зелених» німецька влада значну увагу приділяє вирішенню таких серйозних питань, як: зниження забруднення навколишнього середовища; раціональне використання питної води; переробка промислових відходів; утилізація побутових відходів; безпека біотехнологій трансгенних продуктів харчування; використання альтернативних джерел енергії; розробка ресурсозберігаючих технологій тощо. До їх вирішення шляхом участі в екологічних акціях залучається й учнівська молодь.

Активною екологозначущою, просвітницькою та політичною діяльністю займалися наприкінці ХХ ст. – поч. ХХІ ст. незалежні молодіжні об'єднання дітей і молоді «Юні природолюби Німеччини», «Німецька юнацька спілка охорони природи», організація «Довкілля і освіта», «Світова організація скаутів» та ін.

Однією з нових форм підвищення екологічної грамотності населення, в тому числі і школярів, було створення будинків природи, які здійснювали різноманітну роботу пропагандистського характеру: організовують лекції, бесіди, виставки, тематичні вечори, конкурси, вечори запитань і відповідей, зустрічі з фахівцями, провідними вченими, письменниками, діячами культури та мистецтва.

Дослідженням встановлено, що вагомий внесок в екологічну освіту роблять багаточисленні церковні ініціативи (програма «Зелений півень»), які орієнтуються на християнський образ людини і прагнуть виховати ставлення до Бога як джерела гармонійного життя. Така робота організовується здебільшого Головним Об'єднанням Федерації німецької католицької молоді (BDKJ), яка проводить групові заняття в наметових таборах та забезпечує участь підлітків та юнаків у проектах, пов'язаних з реальним життям з метою культивування християнських цінностей.

У роботі доведено, що важливе місце в системі екологічної освіти України, як і Німеччини, займає позашкільна екологічна освіта, яка здійснюється з урахуванням вікових можливостей і потреб учнівської молоді через профільні позашкільні заклади. Такі навчальні заклади еколого-натуралістичного спрямування, які діють в Україні, належать до сфери управління Міністерства освіти і науки України, управлінь освітою обласних, міських, районних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. Ці заклади створюють умови для поглиблення знань з основ природничих та аграрних наук, професійного самовизначення та самореалізації учнівської молоді, забезпечують змістовне дозвілля дітей.

Проаналізовано провідні напрями діяльності громадського екологічного руху в Україні (поліпшити екологічну ситуацію в державі; сформуванню новий природоохоронний менталітет; популяризувати нові наукові розробки; підвищити рівень екологічної освіти та культури громадян), який об'єднує місцеві екологічні групи, благодійні фонди, наукові товариства, тематичні об'єднання, асоціації, мережі, робочі групи, створені для розв'язання національних і місцевих екологічних проблем.

Доведено, що переорієнтація моделі екологічної освіти в Україні має йти від спроб включення екологічної інформації в традиційні предмети і вивчення питань охорони навколишнього середовища в межах спеціальних предметів до формування екологічних знань за принципом міждисциплінарності з наступним їх інтегрування в рамках єдиного дисциплінарного напрямку. Кінцева мета екологічної освіти – формування вільної особистості, відповідальної за своє існування. Ці два регулятиви повинні стати основою еколого-освітньої педагогічної системи, здатної допомогти в становленні екологічно свідомої особистості.

ВИСНОВКИ

Узагальнені результати проведеного дослідження дають підстави для таких висновків:

1. Дослідивши генезу становлення екологічної освіти в школах Німеччини, встановлено, що домінуючою стратегією Німеччини у розбудові освітньої галузі визначено орієнтацію на дотримання загальноєвропейських, загальнолюдських цінностей та водночас збереження національних надбань з гармонізації навколишнього середовища. Аналіз проблеми у філософських та психолого-педагогічних працях німецьких авторів дозволив дійти висновку, що екологічна освіта конкретизується ними через поняття «екологічна свідомість» і «екологічна відповідальність» та спрямовується на вирішення таких завдань: засвоєння основних ідей, понять, уявлень і наукових фактів; розуміння багатосторонньої цінності природи; осмислення еколого-етнічної цілісності нації; оволодіння прикладними знаннями, вміннями і навичками природокористування, свідоме дотримання норм поведінки у природі та ін.

Доведено, що в другій половині ХХ ст. в німецькій екологічній освіті відбувся перехід від ситуативного природоохоронного просвітництва до системи неперервної екологічної освіти, обумовлений: складною еколого-економічною ситуацією в умовах дефіциту природних ресурсів; активізацією громадського руху на захист питань соціальної політики і охорони природи рідного краю (70-х р. ХХ ст.); розвитком політичної еколого-захисної діяльності.

Дослідження проблеми дало підстави для виділення трьох етапів становлення екологічної освіти: *перший етап* (кінець 60-х – поч. 70-х рр. ХХ ст.), який ознаменувався загостренням екологічної ситуації в країні, а також висуванням прогресивних ідей у галузі екологічної освіти як на міжнародному, так і на національному рівнях, проникненням екологічних ідей у всі сфери суспільного життя і, зрештою, – початком активного формування системи екологічної освіти, одним із завдань якої було визначено розробку стратегії непрагматичної взаємодії людини з природою, формування «екологічної особистості»; *другий етап* (кінець 70-х – 80-ті рр. ХХ ст.), характерними для якого стало розгортання суспільних рухів за охорону природи, Німеччина стала активним учасником екологічних форумів і конференцій, членом різноманітних міжнародних організацій з охорони природи й екологічної освіти. У шкільній освіті було започатковано екологізацію змісту навчальних предметів, упровадження проектно-

орієнтованих форм роботи, розвиток різноманітних форм позашкільної екологічної освіти. *Третій етап* (з поч. 90-х рр. ХХ ст.) спрямований на загальноєвропейські екологічні стандарти, інтеграцію традиційних і альтернативних еколого-педагогічних підходів у контексті ідей концепції стійкого розвитку.

2. У досліджуваний період проблема екологічної освіти стає актуальною і визнається німецькими вченими й педагогами як глобальна державна проблема, що, в свою чергу, стимулює розвиток нових концепцій екологічного навчання й виховання. Серед них «Педагогіка в сфері навколишнього середовища та природи» (Umwelt und Natur Padagogik), концепція «екологічного виховання» (Umwelterziehung), концепція «екологічне навчання» (Okologisches Lernen), концепція «екологічна педагогіка» (Okoradagogik), концепція «натурпедагогіка» (Naturpadagogik), концепція «проблемно-діяльнісного навчання екології». Дослідження науково-теоретичних засад охарактеризованих концепцій виявило, що в другій пол. ХХ ст. чітко окреслилася тенденція до побудови шкільної екологічної освіти на основі проблемно-діяльнісного підходу, реалізованого в німецьких школах через практико-орієнтовані моделі навчання на краєзнавчій основі.

З'ясовано, що екологічна освіта розглядається як загальнодидактичний принцип виховання і навчання в школі, який обумовлює необхідність включення екологічної тематики у зміст природничого, релігійного, громадянського виховання та реалізації ідей коеволюційної стратегії існування сучасної людини в екологічно безпечному світі.

Провідними принципами модернізації екологічної складової змісту освіти у загальноосвітніх школах Німеччини у другій половині ХХ століття були визначені принцип спірального та екземплярного способу побудови змісту шкільної освіти, а також принципи неперервності, міжпредметності, цілісності, які сприяли забезпеченню принципу багатофункціональності знань.

3. Спрямованість шкільної освіти на підготовку учнів до вирішення в майбутньому конкретних еколого-значущих завдань обумовила відмову від традиційних форм і методів навчання. Натомість неабиякого поширення набуло проектне навчання, яке дозволяє вибудовувати систему взаємин людини і природи як систему «природа-суспільство-економіка» і розглядати школу як певне «екогосподарство», майданчик для реалізації екологічних знань. При цьому освіта набувала не репродуктивного, а в більшій мірі творчого характеру.

У розв'язанні проблеми екологічної освіти учнів основної школи на сучасному етапі важливе місце займає добре налагоджена співпраця з державними та суспільними організаціями, організація позакласної і позашкільної роботи, спрямованої на забезпечення потреб особистості у творчій самореалізації, поглиблення і розширення шкільного базового рівня екологічної освіти, підготовку до активної професійної та громадської діяльності.

Доведено, що природоохоронна діяльність учнів Німеччини в

позакласних умовах реалізується в розгалуженій мережі установ позашкільного екологічного виховання, а саме: екологічні центри, факультативи, гуртки, табори, парки, ботанічні сади, заповідники, громадські природоохоронні організації, товариства захисту довкілля тощо.

4. Для поліпшення організації екологічної освіти й виховання учнів в Україні доцільно реалізувати позитивні ідеї німецького досвіду в екологічній освіті учнів за такими напрямками: створення екологічно активних та здоров'язберігаючих шкіл як державної стратегії; формування природоохоронних навичок безпосередньо у природному довкіллі; залучення установ природно-заповідного фонду до екологічної освіти й виховання підростаючого покоління з обов'язковим запровадженням посад педагогічних фахівців; стимулювання та розробка планів, програм, баз, центрів екологічного туризму як форми дозвілля; заохочення громадкості й батьків до підтримки екологічного виховання й активної співпраці у природоохоронній діяльності учнів.

Значущими для розвитку і вдосконалення екологічної освіти в Україні можуть бути обґрунтовані німецькими ученими і запроваджені у навчально-виховний процес нові підходи до конструювання змісту екологічної освіти, розроблені активні організаційно-педагогічні форми та методи її впровадження.

Багатоаспектність проблеми не обмежується даним дослідження, оскільки такі питання, як розвиток естетичних цінностей у процесі екологічної освіти, сутність екологічного виховання в родині, спеціальних, допоміжних та вищих навчальних закладах, потребують подальшого вивчення з метою застосування перспективного досвіду системи екологічної освіти Німеччини в освітньо-виховному просторі України. Перспектива її подальшого розвитку полягає в більш детальному вивченні й аналізі досвіду екологічної освіти в Німеччині на всіх етапах середньої освіти – початковій, основній, реальній школі, гімназії та професійно-технічних навчальних закладах.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові статті у фахових виданнях

1. Лобачук І.М. Передумови становлення та розвиток екологічної освіти учнів Німеччини / І.М. Лобачук // Наукові записки Вінницького держ. педаг. ун-ту імені М.Коцюбинського. – 2010. – Вип. 32. – С.238-242.

2. Лобачук І.М. Екологічне виховання як соціально-педагогічна проблема / І.М. Лобачук // Наукові записки Вінницького держ. педаг. ун-ту імені М. Коцюбинського. – 2011. – Вип. 34. – С.75-78.

3. Лобачук І.М. Еколого-педагогічні концепції екологічної освіти в школах Німеччини / І.М. Лобачук // Наукові записки Вінницького держ. педаг. ун-ту імені М. Коцюбинського. – 2011. – Вип. 35. – С. 390-393.

4. Лобачук І.М. Концептуальні підходи до структурування екологічної відповідальності особистості / І.М. Лобачук // Наукові записки Національного педаг. ун-ту імені М.П. Драгоманова. – 2011. – Вип. 98. – С. 143-149.

5. Лобачук І.М. Реалізація завдань екологічної освіти в позашкільній

роботі навчальних закладів Німеччини при взаємодії і ефективності співпраці державних, громадських та освітніх установ / І.М. Лобачук // Наукові записки Національного педаг. ун-ту імені М.П. Драгоманова. – 2011. – Вип. 99. – С. 138-145.

6. Лобачук І.М. Метод проектів як один з елементів оптимізації екологічної освіти в школах Німеччини / І.М. Лобачук // Молодь і Ринок : щомісячний наук.-педаг. журнал. – 2012. – Вип. 2 (85). – С. 140-144.

Наукові статті у зарубіжних наукових виданнях

7. Лобачук І.Н. Принципы модернизации экологической составляющей образования в общеобразовательных школах Германии во второй половине XX века / И.Н. Лобачук // Наука в центральной России : науч.-производ. период. журнал. – Тамбов, 2012. – Вып. № 2. – С. 74-80.

Наукові статті та тези доповідей у збірниках матеріалів конференцій

8. Лобачук І.М. Соціально-екологічна відповідальність: суть та структура / І.М.Лобачук // Розвиток наукових досліджень: матеріали п'ятої міжнар. наук.-практ. конф. (Полтава, 23-25 листоп. 2009 р.). – Полтава : Вид-во «ІнтерГрафіка», 2009. – С. 129-131.

9. Лобачук І.Н. Формирование экологической компетентности и ответственности учеников старших классов / И.Н. Лобачук // Актуальные вопросы современной психологии и педагогики : сб. докладов междунар. науч. заоч. конф. (Липецк, 20 марта 2010 г.). – Липецк : Изд. центр «Де-фактор», 2010. Т. I, кн I. – С. 46-48.

10. Лобачук І.Н. Экологическое воспитание как социально-педагогическая проблема / И.Н. Лобачук // Актуальные вопросы современной психологии и педагогики : сб. докладов V-й междунар. науч. заоч. конф. (Липецк, 18 дек. 2010 г.). – Липецк : Изд.центр «Гравис», 2011. – Ч. I. – С. 25-27.

11. Лобачук І.Н. Реализация экологического образования в учебно-воспитательном процессе в школах ФРГ / И.Н. Лобачук // Актуальные вопросы современной психологии и педагогики: сб. докладов междунар. науч. заоч. конф. (Липецк, 24 сент. 2011 г.). – Липецк : Изд. центр «Гравис», 2011. – С. 10-13.

12. Лобачук І.М. Зміст та стратегія екологічної освіти / І.М.Лобачук // Розвиток наукових досліджень: матеріали сьомої міжнар. наук.-практ. конф. (Полтава, 28-30 лист. 2011 р.). – Полтава : Вид-во «ІнтерГрафіка», 2011. – С. 90-92.

АНОТАЦІЇ

Лобачук І.М. Екологічна освіта учнів загальноосвітніх закладів у Німеччині. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», Переяслав-Хмельницький, 2013.

У дисертаційній роботі досліджено генезу становлення екологічної освіти, концепції відомих педагогів минулого щодо екологічного виховання

учнів. Охарактеризовано сутність екологічної освіти як складової соціально-екологічної проблеми, визначено етапи та основні тенденції становлення екологічної освіти учнів загальноосвітніх закладів Німеччини. У процесі наукового пошуку з'ясовано, що реформування системи екологічної освіти Німеччини у 1960-90-х рр. ХХ ст. обумовило зміну її цілей, задач, концептуальних засад і, як наслідок, - появу нових концепцій екологічного навчання і виховання та стимулювало подальший пошук шляхів екологізації змісту шкільної освіти.

Визначено провідні принципи модернізації змісту екологічної освіти, проаналізовано екологічну складову змісту освіти у нормативних освітніх документах федеральних земель Німеччини. З'ясовано специфіку впровадження проектної форми організації екологічної освіти та визначено особливості взаємодії державних, громадських та освітніх установ у реалізації завдань екологічної освіти в роботі позашкільних навчальних закладів Німеччини.

Виокреслено ідеї позитивного досвіду екологічної освіти школярів Німеччини та виявлено можливості їх впровадження в освітньо-виховний простір України.

Ключові слова: екологічна освіта, екологічне виховання, еколого-педагогічні концепції, екологічна культура, екологічна свідомість, загальноосвітні навчальні заклади.

Лобачук І.Н. Экологическое образование учеников общеобразовательных учреждений в Германии. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды», Переяслав-Хмельницкий, 2013.

В диссертационной работе исследована история возникновения экологического образования, концепции экологического воспитания известных педагогов прошлого. Охарактеризована суть экологического образования как составной социально-экологической проблемы, выяснены этапы и основные тенденции становления экологического образования учеников общеобразовательных учреждений Германии. В процессе научного поиска выяснено, что реформирование системы экологического образования Германии в 1960-90-х гг. обусловило изменение ее целей, задач, концептуальных основ и, как следствие, появление новых концепций экологического обучения и воспитания, что стимулировало дальнейший поиск путей экологизации содержания школьного образования.

Определены ведущие принципы модернизации содержания экологического образования, проанализировано экологическую составляющую содержания образования в нормативных образовательных документах федеральных земель Германии, выяснена специфика внедрения проектной формы организации экологического образования и определены особенности взаимодействия государственных, общественных и образовательных учреждений в реализации задач экологического

образования в работе внешкольных учебных заведений Германии.

Выявлены идеи положительного опыта экологического образования учеников Германии и определены возможности их использования в образовательно-воспитательном пространстве Украины.

Ключевые слова: экологическое образование, экологическое воспитание, эколого-педагогические концепции, экологическая культура, экологическое сознание, общеобразовательные учреждения.

Lobachuk I.M. Ecological education of schoolchildren of secondary educational establishment in Germany. – On the manuscript.

The thesis for the scientific degree of Candidate of Pedagogical Sciences, speciality 13.00.01. – General Pedagogics and History of Pedagogics. – SHEE «Pereyaslav-Khmelnysky State Pedagogical University named after Grygorii Skovoroda», Pereyaslav-Khmelnysky, 2013.

The history of development of ecological education and the conceptions of ecological upbringing of famous pedagogics is examined in the research. It is also analyzed the theoretical and methodological ambushes of the rise and development of ecological education of schoolchildren of secondary educational establishments in Germany. The author also characterizes the content and forms of German ecological education and gives propositions how to implement the results of investigation in ecological upbringing of schoolchildren in Ukraine, taking into account specifics of national pedagogy and ways of reforming of its school system.

The introduction proves the actuality and expediency of the investigation, defines its aim, tasks, object and subject, formulates the methodical and theoretical bases, discloses the scientific novelty, theoretical and practical significance of the obtained results, provides the ways of approbation.

In the process of scientific inquiry it is found that the reform of environmental education in Germany in the 1960s and 90s of the twentieth century resulted in a change of its objectives, tasks, conceptual framework and, as a consequence, - the emergence of new concepts of environmental education and stimulate further search for ways of ecologization of school education.

It is shown that the leading concept of environmental education in Germany (ecopedagogic, naturpedagogic, the concept of problem-activity studies, etc.) formed during the transition to a sustainable development policy and oriented at enhancing the awareness of the society depends on maintaining a certain level of environmental protection, the environmental awareness of students, which is the deep understanding of necessity of careful attitude to nature, to the realization of the priority values as clean air, water, food, landscapes, etc.

It is also defined the leading principles of modernization of the content of environmental education, environmental analysis component of curriculum in legal educational documents of federal lands in Germany, found the specific implementation of the project forms of organization of environmental education and peculiarities of interaction between government, civil society and educational institutions in the realization of environmental education in the school educational institutions in Germany.

It was found that environmental education is seen as a general and didactic

principle education and schooling, which necessitates the inclusion of environmental issues in the content of natural, religious, and civic education.

The guiding principle of ecological modernization component of curriculum in secondary schools in Germany in the second half of the twentieth century were the principle of spiral and exemplar method of constructing the content of school education and the principles of continuity, integrity that contributed to the principle of multifunctionality of knowledge.

The focus of schooling to prepare students for solving specific environmental future significant problems led to the rejection of traditional forms and methods of teaching. However, a sizeable distribution gets project-based learning that allows the system to build a relationship between a man and nature as a system of "nature-society-economy" and consider the school as a kind of "ekohospodarstvo" platform for the implementation of environmental knowledge. This education received less reproductive but more creative character.

A characteristic feature of the educational projects is their relation to the economic life of society. This economization of ecology accompanies the principle of pragmatism, traditional Western culture in general. It is also proved that environmental education can be a highly effective combination of time limit provided lessons outside school forms environmental education. Recent activities of various associations represented children and youth to protect ecological, social and spiritual interests by forming individual and public awareness through the organization of ecological enlightening, natureprotecting, propagandistic and other forms of work.

In solving the problem of the environmental education of secondary school pupils at present well established cooperation with government and community organizations, organizing extracurricular activities designed to meet the needs of individuals in creative themselves, deepening and expanding school baseline the environmental education and training for professional and social activities occupies an important place.

As a result of comparative analysis of pedagogical features improves the content of environmental education in Ukraine and Germany in the early twenty-first century identified common trends for the countries, namely the introduction of humanistic paradigm with a focus on human values, personality oriented and competence-based approach to improve the content of school environmental education focus on the formation of a new generation of environmental philosophy based on the principles of ecological thinking, interdisciplinary integration, historical and systematic to preserve and restore nature and its biodiversity and more.

The perspective possibility of using the positive experiences of environmental education of Germany in Ukrainian schools is also identified in the research. The main role in the research is placed on the national peculiarities of the environmental education system: the structure of the secondary school curriculum, extracurricular and outdoor activities.

Key words: ecological education, ecological upbringing, environmental and pedagogical conceptions, ecological culture, ecological consciousness, secondary schools.

Підписано до друку 06.09.2013 р. Формат 60х90/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 0,9. Наклад 100 прим. Зам. № 354

ТОВ «Ландо ЛТД», м. Вінниця, вул. Хмельницьке шосе, 145.
тел./факс: (0432) 52-33-95
e-mail: landovin@sovamua.com